

MEDEDEELINGEN
DER
KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

NIEUWE REEKS, DEEL 9
AFDEELING LETTERKUNDE

Nos. 1—10

UITGAVE VAN DE N.V. NOORD-HOLLANDSCHE
UITGEVERS MAATSCHAPPIJ, AMSTERDAM 1946

INHOUD

	Blz.
1. GERARD BROM, Het Wilhelmus en de Bijbel . . .	1— 12
2. C. C. UHLENBECK, Gestaafde en vermeende affiniteiten van het Baskisch	13— 24
3. W. B. KRISTENSEN, Het mysterie van Mithra . . .	25— 38
4. C. DE BOER, Is het Frans een „decrepite” taal? . . .	39— 52
5. G. VAN DER LEEUW, De botsing tusschen heidendom en christendom in de eerste vier eeuwen . . .	53— 79
6. GERARD BROM, Nietzsche's Antichrist	81—252
7. C. W. VOLLGRAFF, G. VAN HOORN en J. H. JONGKEES, Proefgraving ten Oosten van het Domplein te Utrecht	253—278
8. B. A. VAN GRONINGEN, The proems of the Iliad and the Odyssey	279—294
9. A. G. VAN HAMEL †, Primitieve Ierse taalstudie . . .	295—339
10. F. M. TH. BÖHL, King Hammurabi of Babylon in the setting of his time (about 1700 b. C.) . . .	341—370

HET WILHELMUS EN DE BIJBEL

DOOR GERARD BROM.

Zestiendeeuwse liedboeken hebben meermalen de rand zwartgedrukt met nummers van bijbelplaatsen, die in de verzen verwerkt zijn, om het gedicht als een zuivere weerklank op het Woord Gods te waarmerken. Dat het Wilhelmus ook zo'n schriftuurlijk lied verdient te heten, bewijzen de gewijde wendingen, waarvan het, zullen we zien, telkens overloopt.

Ongedwongen spreekt de dichter in die heilige termen, omdat hij er samen met zijn hoorders van vervuld is. De bijbeltaal betekent voor hem een soort moedertaal, die hij niet zozeer citeert met zijn geheugen als wel assimileert met zijn hart. Ver van de verzen daarmee te bezwaren, geeft hij ze op die manier vleugels mee, die ze hoog verheffen, zonder ze van de echte volkstaal te vervreemden. Met het frisse van de actualiteit leeft de Schrift dan immers in alle monden en beantwoordt volkomen aan wat er in de zielen omgaat. Gods Woord en mensenwoord zijn op elkaar gestemd, want het nieuwe lied, door de strijd om de vrijheid geïnspireerd, wordt in de psalmen hoorbaar voorgezongen.

Het is de groepstaal van een jonge gemeenschap, die eigen leuzen uit het Boek der boeken vormt. Deze zang wil niet enkel een getuigenis, maar meteen een wapen leveren. Was het godsdienstig lied tot dusver een middel voor inkeer van stille vromen, hetzij afgezonderde kloosterlingen of weerloze Mennisten, het wordt ineens een oproep voor de vaderlandse beweging. Vandaar die mannelijk strijdbare toon, verwant aan de triomferende stem van Luther, die de massa laat meezingen, nu hij de algemene woordvoerder is. Wie niet met hem instemt, wordt voorlopig overstemd.

Het volle leven doordringt de tragische feiten en heroïsche daden, waarop maar even gezinspeeld hoeft te worden om het hart aan het trillen te brengen. En het raakt treffende, diepst ontroerende woord bij zulke gezamenlijke aandoeningen ligt voor het grijpen in de even nieuwe als oude schoonheid van de Bijbel. De kersverse vertalingen zijn nog niet tot staande uitdrukkingen bevroren, ze houden het vermogen om te verrassen en te bezielen buiten elk gevaar voor een doodse tale Kanaäns. Er hangt geen schoollucht tussen de lippen van de dichter en de adem van het zingende volk, zolang deze herinneringen aan de Schrift geen lessen zozeer als

wel warme levenswoorden meedragen. Zonder het vormelijke van gemeenplaatsen te hebben, zijn zulke vereerde en geliefde wendingen geladen met de kracht van een wachtwoord, waardoor het groeiende vaderland zich sterker bewust voelt worden.

Als iemand in het Wilhelmus een middel ziet om de Prins gunstig voor het Woord te stemmen ¹⁾, mogen we deze stelling bevestigen met het feit, dat de dichter zijn pleidooi voor het Woord houdt door het Woord ²⁾. De ondergrond van heel het lied blijkt bij nader beschouwing, wanneer we het gedicht stroof voor stroof en vers voor vers nagaan, toch de Bijbel te wezen.

Na zich met zijn naam voorgesteld en op zijn afkomst beroepen te hebben, legitimeert de Prins, die sprekend wordt ingevoerd, zich dadelijk met een bijbels woord:

*Den Uaderlant ghetrouwe
Blijf ick tot in den doet.*

Dit is een antwoord op de vermaning van de apostel: „Wees getrouw tot in de dood” (Openb. II : 10).

Dan verzekert de Vader van het vaderland geruststellend:

*Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijt gheert.*

Hier wordt de apostolische leer toegepast: „Vreest God, eert de Koning” (I Petr. II : 17).

*In Godes vrees te leven
Heb ick altijt betracht.*

„In de vrees des Heren wandelen” was het doel van vrome Joden zo goed als van de eerste Christenen (Neh. V : 9, Hand. IX : 31). En wat het „altijd betrachten” aangaat, Paulus getuigde: „Ik doe mijn best altijd een onbesmet geweten te hebben voor God en de mensen” (Hand. XXIV : 16).

*Daerom ben ick verdreven
Om Landt om Luyd ghebracht.*

Het verloop van het lied zal ons duidelijk maken, hoe in deze

¹⁾ J. Wille: Marnix' Bijencorf, 1919, bl. 10.

²⁾ De enige, die terloops in deze richting gewezen heeft, is J. Postmus (Oud-Holland en de Revolutie, 1910, bl. 391).

regels een geregelde verwijzing begint naar David als het voorbeeld van Willem van Oranje.

*Maer Godt sal mij regeren
Als een goet Instrument,
Dat ick sal wederkeeren
In mijnen Regiment.*

Misschien lijkt het niet gezocht, hier enig verband te zien doorschemeren met de tekst: „Door mij regeren de koningen, door mij heersen de heersers” (Spr. VIII : 15).

Lijdt u mijn ondersaten.

In deze regel valt onmiddellijk het Evangelie te herkennen: „Bezit Uw ziel in lijdzaamheid” (Lk. XXI : 19, vgl. Hebr. X : 36, I Petr. II : 20, III : 14).

Die oprecht zijn van aert.

Als oprecht staat de man Job getekend (Job I : 1, 8, II : 3) evenals Nathanaël (Jh. I : 47).

Godt sal u niet verlaten.

„Ik zal U niet verlaten”, zegt de Heer (Gen. XXVIII : 15), en de profeet verzekert op zijn beurt: „De Heer zal zijn volk niet verlaten” (I Sam. XII : 22). Dit motief van Gods trouw vervult het Oude Testament en komt in het Nieuwe terug (I Kor. I : 9, X : 13; II Kor. I : 18, I Thess. V : 24; II Thess. III : 3).

Al zijt ghy nu beswaert.

„Ook wij zuchten bezwaard”, zegt Paulus van dit leven (II Kor. V : 4).

Die vroom begheert te leven.

Op een vroom leven dringt dezelfde apostel aan (Tit. II : 12).

Bidt Godt nacht ende dach.

Van dag en nacht bidden is in het Oude Testament herhaaldelijk sprake (Neh. I : 6, Ps. XXII : 3, LXXXVIII : 2, vgl. Hand. XII : 5).

*Dat hy my cracht wil gheven
Dat ick u helpen mach.*

„De Heer uw God is het, die u kracht geeft” (Deut. VIII : 18);

„want in God is kracht om te helpen” (II Kron. XXV : 8), zo staat er geschreven.

*Lijf en goet al te samen
Heb ick u niet verschoont.*

De goede herder, die zijn leven voor zijn schapen geeft (Jh. X : 11), mag hierbij veilig betrokken worden, omdat de Prins zich verderop gaat vergelijken met de herder van de schapen.

*Zijn Siel int ewich Leven
Uerwacht den Jongsten dach.*

„Het eeuwig leven” en „de jongste dag” zijn allebei uitdrukkingen van hetzelfde Johannesevangelie (Jh. III : 15, V : 36, IV : 14, 36, V : 24, VI : 27, 39, V : 44, 54), waardoor de eerste en de laatste regel van deze stroof in één tedere toonaard gehouden zijn.

Als een vroom Christen Man.

Cornelius en Barnabas en Ananias staan ieder als „een vroom man” beschreven (Hand. X : 22, XI : 24, XXII : 12).

*Voor Godes Woort ghepreesen,
Heb ick vrij onversaecht,
Als een Helt sonder vreesen
Mijn Edel bloet ghewaecht.*

„Het Woord Gods verkondigen met grote moed en zonder vrees” is het wat Paulus in de broeders van Rome prijst (Fil. I : 14). En het laatste Bijbelboek viert de martelaren, die hun bloed geofferd hebben voor Gods Woord (Openb. VI : 9, XX : 4).

Niet toevallig spreekt de volgende stroof, die één en al echo op het Woord laat horen, ons volk het innigst aan:

*Mijn Schild ende betrouwen
Sijt ghy, o Godt mijn Heer.*

Verschillende psalmen roepen God immers als „mijn schild” aan. „De Heer is mijn kracht en mijn schild, op Hem heeft mijn hart vertrouwen” (Ps. XXVIII : 7); „mijn schild, waarop ik vertrouw” (Ps. CXLIV : 2)¹.

Op U soo wil ick bouwen.

¹) *Schild* en *herder* zijn als beelden, waarmee de psalmen ons volk vertrouwd gemaakt hebben, hoegenaamd geen bewijs voor het dualisme

Deze regel schijnt louter uitbreiding van de vorige en vormt weer een overgang naar volgende psalmteksten. In Marnix' psalmvertaling staat ook twee maal „Tis op dy, Heere, dat ick bouwe”¹⁾.

Verlaet my nemmermeer.

Zo smeken de psalmen herhaaldelijk (b.v. Ps. XXXVIII : 22). We vinden hier bovendien een omkering van het vroegere motief *Godt sal U niet verlaten.*

*Dat ick doch vroom mach blijven
U dienaer taller stondt.*

„Uw dienaar” noemt de psalmist zich bij voorkeur (b.v. Ps. CXVI : 16).

Die Tyranny verdrijven.

Om bevrijding uit de hand van een tiran bidt meer dan één persoon in het Oude Verbond (b.v. Job VI : 23); en zo stellig mogelijk is de verzekering, die Jeremia daarvoor mag ontvangen (Jer. XVI : 21).

Die my mijn hert doorwondt.

Onwillekeurig brengt dit vers ons het middeleeuws minnelied voor de geest, dat begint met „Ghequetst ben ick van binnen, duerwont mijn hert soe seer”. Evenals de minnedichter grijpt de schrijver van het Wilhelmus direct of indirect wel terug op het Hooglied, waar de bruidegom naar alle vertalingen, die de Vulgaat volgden, aan de bruid zei, dat ze zijn hart gewond had (Hoogl. IV : 9: „Vulnerasti cor meum”).

van ons volkslied, zoals Anthony J. M. Cornelissen (Wilhelmus van Nassouwe. Een nieuwe historische plaatsing, 1945 bl. 12) louter deduce-rend betoogt. Anders moest het Évangélie, dat achtereenvolgens van *herder* en van *zwaard* spreekt (Mt. IX 36, X 34), even dualistisch heten. De vindingrijke rechtsfilosoof beschouwt het lied als een kunstig bedenk-sel in „geheimtaal”. (bl. 33), ofschoon het doorlopend de algemene taal van de Openbaring gebruikt. De dichter zou zijn held om de beurt voor Saul en voor David laten optreden (bl. 40, 68)! Zo drijft de „dualistische wichelroede”, om met de schrijver zelf te spreken (bl. 57), noodlottig in een doolhof, waar het eenvoudigste nog verwarrend ingewikkeld schijnt.

¹⁾ Marnix van St. Aldegonde: Godsdienstige en kerkelijke geschriften, uitg. J. J. van Toorenenbergen, 1871, I 241, 311.

*Van al die my beswaren,
End mijn vervolghers zijn,
Mijn Godt wilt doch bewaren
Den trouwen dienaer dijn.*

Regelrecht klinkt voor de zoveelste maal de psalmtoon door: „Verlos mij van al mijn vervolgers” (Ps. VII : 2, vgl. XXXI : 16, CXLII : 7). En „de trouwe dienaar” is uit het Evangelie bekend (Mt. XXV : 21, 23).

*Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet,
Haer handen niet en wasschen
In mijn onschuldich bloet.*

De laatste regels zouden een geleerde wat overdreven klinken, als hij niet bedacht, hoe „in dien tijd” sommigen er werkelijk van hielden, zich met het bloed van hun vijand te bevleken¹⁾. Wat „dien tijd” moet voorstellen? De dichter van het Wilhelmus leeft met zijn geest ruim zoveel in de tijd van David als in die van de Prins of liever de ene tijd valt voor zijn verbeelding vrijwel met de andere samen. Welnu, de psalm drukt het nog veel krasser uit, door te spreken van „zijn voeten wassen in het bloed” (Ps. LVIII : 11).

Nu komt een uitvoerige toelichting op het vers *Daerom ben ick verdreven*, waarin ons de zielsverwantschap tussen Oranje en David aangekondigd leek.

*Als David moeste vluchten
Voor Saul den Tyran:
Soo heb ick moeten suchten
Met menich Edelman:
Maer Godt heeft hem verheven,
Verlost uut alder noot,
Een Coninckrijck ghegheven
In Israel seer groot.*

Ieder kind ziet bij deze regels een mooi stuk bijbelse geschiedenis voor zijn ogen afspeelen (I Sam. XIX : 12, 18, XXI : 11; II Sam. V : 12). Maar wat algemeen voorbijgezien werd, is dat deze middelste stroof van het Wilhelmus voeling houdt met de allereerste en met de allerlaatste. Het begin van het lied getuigt:

*Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijd gheeert.*

¹⁾ P. Leendertz Jr.: Het „Wilhelmus van Nassouwe”, 1925, bl. 27.

Het eind bezweert even nadrukkelijk:

*Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht.*

Beide plaatsen hangen blijkbaar met de loyaliteit van David tegenover Saul samen. Ofschoon Saul de vervolger van David was, weigerde David keer op keer zijn hand tegen de gezalfde des Heren uit te steken en eerbiedigde hij zijn koning nog openlijk na de val (I Sam. XXIV : 7, XXVI : 9; II Sam. I : 14 vv., II : 5 vv.).

Ten overvloede kan als tegenproef dienen, dat Saul's dochter Michal omgekeerd Koning David, haar eigen man, sterk verachtte (II Sam. VI : 16). Deze vereenzelviging van Willem met David illustreert de vanaf de geuzenliederen tot Da Costa toe onwrikbare voorstelling van Holland als een uitverkoren Israël, een voorstelling, die zoveel als het nationaliseren van de predestinatieleer aangaf en een vast inleven in de geest van het Oude Verbond onderstelde.

*Na tsuer sal ick ontfanghen
Van Godt mijn Heer dat soet.*

Natuurlijk zijn „zuur en zoet” heel gewone tegenstellingen, die de dichter door het stafrijm nog nader staan. Een middeleeuws lied zei dan ook al:

„So wiet hier na besoeten wil,
Die moet eerst hier besueren”¹⁾.

Maar het schijnt toch niet helemaal buiten de psalmen om te gaan, die het leven gevoelig met de smaak proeven, „Ze hebben mij gal te eten en azijn te drinken gegeven”, klaagt de psalmist (Ps. LXIX : 22), die weer ergens anders de gaven van de Heer zoeter dan honing noemt (Ps. XIX : 11, CXIX : 103)²⁾. Ook dit spraakgebruik krijgt dus de zalving van het Woord Gods mee.

*Een eewich Rijk verwerven
Als een ghetrouwe Helt.*

„Eeuwig rijk” is ontleend aan het Nieuwe Testament (II Petr.

¹⁾ Een devoot ende profitelijck boeckxken, uitg. D. F. Scheurleer 1889, bl. 208.

²⁾ De Vulgaat gebruikt nog op meer plaatsen *suavis* en *dulcis*, waar de Statenbijbel *goed* of *goedertieren* zet (Ps. XXXIV 19, LXXXV 5, I Petr. II 3). De tijdsomstandigheden lieten geen vergelijkend onderzoek in de zestiende eeuwse vertalingen toe, waarvan het Nederlands Bijbelgenootschap een rijke verzameling bezit.

I : 11), terwijl de „getrouwe held” misschien verwijst naar het Oude, waar gevraagd wordt: „Wie is trouwer dan David?” (I Sam. XXII : 14). Daarna komt er een stroof vol beschrijving zonder directe verbinding met de Bijbel, om over te gaan in vrome beschouwing, die de Schrift opnieuw des te dichter nadert.

*Soo het den wil des Heeren
Op die tijt had gheweest . . .*

„De wil des Heren” is een wending uit het Nieuwe Testament (Hand. XXI : 14, Ef. V : 17), terwijl het Evangelie leert Gods wil boven eigen wil te stellen (Mt. VI : 10, Lk. XXII : 42).

*Maer de Heer van hier boven
Die alle dinck regeert,
Diemen altijt moet loven
En heeftet niet begheert.*

Dit vertoont een doorzichtige aaneenschakeling van bijbelplaatsen: „De Heer is een God boven in de hemel” (Joz. II : 11); „Hem zijn alle dingen onderworpen” (I Kor. XV : 27 v., Hebr. II : 8); „Wij moeten God altijd danken” (II Thess. I : 3, II : 13, vgl. Ps. XXXIV : 5). En de slotregel zou desnoods een toepassing kunnen heten van „Offers en gaven hebt Gij niet gewild” (Ps. XL : 7, Hebr. X : 5, 8).

*Stantvastich is ghebleven
Mijn hert in teghenspoet.*

Dit geeft opnieuw het vertrouwen van de psalmen weer: „Veel tegenspoeden heeft de rechtvaardige, maar daaruit redt hem de Heer” (Ps. XXXIV : 20).

*Den Heer heb ick ghebeden
Van mijnes herten gront,
Dat hy mijn saeck wil reden,
Mijn onschult doen bekant.*

Voor de hand ligt hier een dubbele zinspeling op Salomo en Daniël in gelijke toestand (I Kon. III : 10, Dan. VI : 23). Duidelijker openbaart de bijbeltaal zich in de volgende stroof, die wel daaraan dankt tot vandaag zo populair te blijven.

*Oorlof mijn arme Schapen
Die zijt in grooten noot,
U Herder sal niet slapen
Al zijt ghy nu verstroyt.*

„De behoeder van Israël zal niet sluimeren of slapen”, staat er geschreven (Ps. CXXI : 4) en verder: „De Heer is mijn herder” (Ps. XXXIII : 1) en „De schapen zullen verstrooid worden” (Zach. XIII : 7, Jh. XXVI : 31).

Tot Godt wilt U begheven.

Het woord „begheven” heeft mogelijk de middeleeuwse betekenis gehouden van bekeren, zodat we enkel hoeven te denken aan de profeten, die vermanen om zich tot God te bekeren (Jes. XLV : 22, Klaagl. V : 21, Zach. I : 3, Lk. I : 16).

Sijn heylsaem Woort neemt aen.

„Het Woord aannemen” is in het Nieuwe Testament een gangbare uitdrukking (Mk. IV : 20, Hand. II : 41, VIII : 14, XI : 1, I Thess. I : 6). Ook het „heilswoord” wordt er vermeld (Hand. XIII : 26). Waarom de dichter nu een bijvoegelijk in plaats van een zelfstandig naamwoord gebruikt? Hij had toch even licht kunnen zeggen: „Sijn Woort des heyls neemt aen”, waarmee de Bijbel naar de letter gevolgd zou zijn. Er moet hier een of andere associatie gewerkt hebben, die zich onweerstaanbaar naar voren drong. Het is de bemiddeling van Luther, die in een van zijn liederen spreekt van „meyn heylsam wort” en in een tweede van „deyn thew heylsams wort”¹⁾. Klinkt „heylsaem Woort” ook niet hartelijker dan „Woort des heyls”? Niet alleen omdat het heil nu zo dringend voorop staat, maar vooral omdat het adjectief een wezenlijke eigenschap, een duurzame werking te voelen geeft. De stem van Luther helpt verklaren, hoe het Wilhelmus, dat de traditie in verschillende vormen laat horen, uit het hart van heel ons volk en niet enkel van de Calvinisten opklinkt. Wel heeft een kerkhistoricus beweerd, dat van Luther's liederen geen invloed op het Nederlandse volk uitgegaan zou zijn, wat een literatuurhistoricus zonder meer aanvaardde; maar het voorbehoud, daartegen onlangs gemaakt²⁾, kan in het vervolg steunen op ons volkslied.

*Als vrome Christen leven,
Tsal hier haest zijn ghedaen.*

De eerste regel varieert het vers *Die vroom begheert te leven*, dat we tot de leer van Paulus mochten herleiden (Tit. II : 12). En de tweede? Volgens een Marnixkenner lag er een omschrijving in gegeven van de spreuk: *Repos ailleurs*, waarmee het lied dus, ver-

1) Luther: Werke, Weimar 1923, XXXV 416, 439.

2) W. J. Kooiman: Luther's kerklied in de Nederlanden, 1943, bl. 93.

zekerde hij voldaan, „het cachet van „Aldegonde” zou dragen ¹⁾. Naderhand is er op gewezen, dat deze regel sprekend lijkt op de regel, die een middeleeuwse stroof afsloot: „Het sal saen sijn ghedaen” ²⁾. Daarmee begint het geval intussen eerst brandend te worden, want de oplossing van deze sterke overeenkomst is zo klaar mogelijk. Beide dichters, de Katholiek en de Calvinist, doelen op het getuigenis van de apostel, die ook het vorige vers ingaf. „Onze verdrukking is haast gedaan”, zegt Paulus (II Kor. IV : 17, vgl. II Petr. I : 14). Bovendien brengt de regel *Tsal hier haest zijn gedaen* troost voor een vroegere klacht: *Al zijt ghij nu beswaert*, die aan dezelfde brief van Paulus bleek te herinneren (II Kor. V : 4).

*Voor Godt wil ick belijden
End zijner grooter Macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht:
Dan dat ick Godt den Heere
Der Hoochster Majestejt,
Heb moeten obedieren,
Inder gherechticheyt.*

Als er één woord bestaat met bijbelse klank, dan zeker „belijden” (Luk. XII : 8, I Tim. VI : 12, I Joh. IV : 2, 15). Gods „grote macht” wordt in het Oude evenals in het Nieuwe Testament verheerlijkt (I Kron. XXIX : 11, Mt. VI : 13). En de Hoogste Majesteit staat geprezen in de psalm: „Zijn naam alleen is hoog verheven, Zijn Majesteit is over de aarde en de hemel” (Ps. CXLVIII : 13), waaraan de apostelen beantwoorden met de lof „Koning der koningen en Heer der heren” (I Tim. VI : 15, Openb. XIX : 16). Tenslotte is „in gerechtigheid” nog een term, die door de Bijbel wordt bezegeld (Zach. VIII : 8, Mal. III : 3, Lk. I : 75, Openb. XIX : 11). In zijn geheel maakt de laatste stroof trouwens de indruk, het beslissende woord te parafraseren: „Men moet God meer gehoorzamen dan de mensen” (Hand. V : 29) ³⁾.

Tot zover de misschien wat verregaande ontleding van allerlei delen afzonderlijk. Wordt de uitkomst van dit onderzoek bevestigd

¹⁾ J. J. van Toorenenbergen: *Marnixiana Anonyma*, 1903, bl. 14.

²⁾ De Gids 1932 III 256.

³⁾ Daarmee stemt deze zin van Marnix overeen: „Noyt ghedacht de overheyte te verachten, maar alleenelijck te kennen te geven, hoe hartelijck dat hun leet was alle die afgoderije, met verachtinghe des naems Gods ghedreven” (Godsd. en kerk. geschriften I 29). Dit mag dienen tot versterking van een pleidooi voor Marnix' auteurschap van het *Wilhelmus* (*Stemmen des Tijds* 1932, XXI 342 vv.).

door een inzicht in het geheel? Terwijl het Oude Testament over het algemeen meer de letter van het lied ingeeft, kan de geest volledig samengevat worden in deze evangelietekst: „Zonder vrees, verlost uit de hand van onze vijanden, God al onze dagen vroom en rechtschapen dienen” (Lk. I : 74 v.).

Het „zonder vrees” staat drie verschillende keren uitgesproken: *vrij onverveert, vrij onversaecht, sonder vreesen*. „Verlost uit de hand van onze vijanden” is het thema van *die Tyranny verdrijven* en heel de volgende stroof. „Al onze dagen” geeft aan het Godsvertrouwen bij elke deining een sterke standvastigheid: *altijt* en dadelijk weer *altijt, nacht ende dach, taller stondt*. „God vroom en rechtschapen dienen” wordt bedoeld met: *in Godes vrees te leven, vroom te leven, vroom blijven, als vrome Christen leven, den trouwen dienaar dijn, inder gherechticheyt*. Van het begin tot het einde wordt heldenkracht verzekerd door *Godes vrees*, die alle mensenvrees te boven komt, zoals de juist aangehaalde wendingen *vrij onverveert, vrij onversaecht, sonder vreesen*, zegevierend be-
tuigen. Dit dubbel motief is bij uitstek bijbels. Van de vrees des Heren weerklinkt het Oude Testament voortdurend, terwijl het Nieuwe ons leert, de mensen niet te vrezen. „Vreest niet” zegt Jezus meermalen (Mt. X : 28, XIV : 27, XVII : 7, XVIII : 5, 10), wat de apostelen dankbaar herhalen (I Petr. III : 14, Openb. I : 17).

Al deze plaatsen samen helpen een vroeger wel eens vastgesteld ¹⁾, naar nooit afdoende toegelicht verschijnsel begrijpelijk maken, namelijk dat de woordenschat van het gedicht zo opvallend sober is uitgevallen. Het bepaalt zich immers grotendeels tot de Bijbeltaal, waardoor het ene vers na het andere gedekt wil worden. Hoe meer de woorden nu herhaald worden, hoe nader ze de Schrift blijken te staan. *Dienaar* en *Woord* komen twee maal voor, *getrouw, hert, leven* drie maal, *bloed* en *vroom* vier maal, *Heer* zes en *God* niet minder dan elf maal. Welk woord in het gedicht, dat op het eerste gehoor minder bijbels zou kunnen lijken, klinkt er tegen de psalmen aan? Het lied is van het Woord zó verzadigd, dat het een sterke oplossing van tientallen teksten levert. Deze elementen bevatten een gewijde en meteen vertrouwde kracht, die de strijd op leven en dood van het ogenblik in de eeuwigheid verplaatst.

In de geloofshelden herkent de dichter zijn onmiddellijke voorgangers. Hun geschiedenis wordt er niet bij wijze van vreemd sieraad aangehangen, zoals het bij gelijktijdige rederijkers met Romeinse geleerdheid gebeurt, maar in het persoonlijk leven vermengd en versmolten. De heilige teksten zijn getransponeerd in

¹⁾ De Gids 1932, III 259 v.

zielsklanken van ons volk. Door de herinneringen aan Jeruzalem heen, die als resonansbodem meeklinken, voeren daarom de bloedige ervaringen van Holland toch de boventoon. Alleen draagt de Openbaring, waarvan de weerklanken elkaar geregeld opvolgen, ze naar een hoger sfeer over. Het Wilhelmus is dan ook geen preek geworden, het blijft een gedicht. Zo komt de echte oorspronkelijkheid van ons volkslied ons eenvoudig overtuigen met deze verrassing, dat we allerlei reminiscensen wel onbewust hadden gevoeld, zonder ze stuk voor stuk te onderscheiden. Dit bijbels karakter doet ons per slot van rekening als iets vanzelfsprekends aan, want ons verleden is er op gericht, ons wezen er op gestemd. Beschaving en taal brengen er hier een harmonische gesteldheid voor mee, zoals Rembrandt en Vondel, Grotius en Sweelinck samen met de Imitatio en onze spreekwoorden overvloedig getuigen¹⁾. Het Wilhelmus is dus wel niet minder Nederlands, omdat het uitgesproken christelijk blijkt te zijn; het is nog meer volkslied, omdat er een Godszang in leeft.

¹⁾ Vgl. Bijbelkennis en literatuurstudie (De Nieuwe Taalgids 1923, XXII 124 vv.).